

Caracteristicas e moda da viver da las duas spezias da salamanders derasadas en Svizra

■ En Svizra vivan be duas spezias da salamanders: il salamander nair taclà ed il salamander nair. Entant che l'emprima spezia viva en autezzas mesaunas, cumpara la segunda fin en l'auta muntogna ed ha sviluppà adattaziuns specificas a las relaziuns savens crivas dal territori alpin. Questa preschentaziun porscha l'emprim in'invista en il mund dals amfibis en general e tracta las differenzas tranter las duas gruppas principalas da quels (raunas e rustgs d'ina vart, piutschas e salamanders da l'autra). Alura vegnan preschentads ils tratgs caracteristics dals salamanders e purtretadas las duas spezias indigenas.

Tratgs caracteristics

Ils amfibis

Ils amfibis indigenas sa cumponan da raunas, rustgs, piutschas e salamanders. Cuntrari als peschs respira questa classa d'animals cun pulmons. Els pon star per in lung temp sut l'aua, ston però vegnir regularmain a la surfatscha da l'aua per trair flad. La respiraziun cun pulmons vegn sustegnida d'ina respiraziun tras la pel. Durant il paus d'enviern respiran ils amfibis – che passentan per part quest temp sin il fund da l'aua – mo tras la pel.

Ils amfibis han paucs amis, ma blers inimis. Els vegnan magliads da blers auters animals. Per survivor han ils amfibis sviluppà excellentas colurs da camufflagi, ma er autras metodas da defensiu. Metter ina massa ovs u tgirar bain ils pitschens promovon la survivenza da la spezia. L'uman è il pli grond inimi dals amfibis. El metta en privel lur vita cun tschufagnar e destruir lur abitadis.

Ils amfibis han paucs amis, ma blers inimis. Els vegnan magliads da blers auters animals. Per survivor han ils amfibis sviluppà excellentas colurs da camufflagi, ma er autras metodas da defensiu. Metter ina massa ovs u tgirar bain ils pitschens promovon la survivenza da la spezia. L'uman è il pli grond inimi dals amfibis. El metta en privel lur vita cun tschufagnar e destruir lur abitadis.

Differenzas tranter las duas gruppas principalas

Piutschas e salamanders furman ensemen la gruppa dals amfibis cun cua. Quel sa distingua tras diversas caracteristicas da la gruppa da las raunas e rustgs. Qua intginas indicaziuns che servan a differenziar questas duas gruppas principalas entaifer la classa dals amfibis:

Raunas e rustgs han – ultra da lur cloms caracteristics – er ina furma dal corp ch'è tipica: in grond chau cun in gnif lad, egl senza foppas, in corp grassottel e nagina cua. Las chommas davos èn pli lungas che las chommas davant. Per siglir dovran las raunas l'oss dal chaltgogn. Probablmain han tscherts amfibis sviluppà quests tratgs caracteristics per siglir suenter lur preda, ils insects. Entant che las raunas san siglir fitg bain, san ils rustgs curren fitg svelto sur curtas distanzas. Piutschas e salamanders percunter han in corp lungent ed ina cua e sa movan per ordinari cun chaminar vaira plaun.

Tut ils amfibis san nudar. Las raunas ed ils rustgs dovran per quest intent las palmetas da la detta-pe davos. Durant il temp da fregar han las piutschas ina nudaglia da remblar lada. Cun quella pon ellas serpeggiar tras l'aua sco ils peschs.

Las differentas spezias d'amfibis sa differenzieschan er en il stadi d'ov (frega) e da larva (sitola). Las raunas deponan ils ovs en mantuns, ils rustgs en lungas cordas. Las piutschas percunter deponan mintga ov singul. Ed ils salamanders na fregan betg, els partureschan larvas u pitschens gia sviluppads.

Piutschas e salamanders fan tras ina metamorfosa che sumeglia quella da raunas e rustgs. Er els sa sviluppan or

Il salamander nair taclà furma la spezia da salamanders cun il pli vast territori da derasaziun en l'Europa.

da larvas. La midada da la furma dal corp n'è dentant betg uschè marcanta sco tar las raunas ed ils rustgs. La larva da piutschas e salamanders sumeglia ils animals creschids.

Entant ch'ina gronda varietad da rustgs e surtut da raunas viva en ils gauds tropics, cumparan salamanders e piutschas oravant tut en las regiuns da gaud tempradas en l'emisfera nord. Mo ina gruppa da salamanders senza lom è derasada en l'America da Sid e viva er en ils gauds tropics muntagnards da l'Ecuador.

Ils salamanders

Salamanders e piutschas sumeglian pli fitg ils amfibis primitivs che las raunas ed ils rustgs. La statura dals salamanders n'è betg sa midada fitg. Els han in chau stretg, ils eglis pli pitschens e la bocca pli stretga che las raunas ed ils rustgs. Ultra da quai è il corp pli lung ed ha plitost la furma d'in luschar. Plinavant han ils salamanders adina ina cua bain furmada. Las chommas davant e davos èn pli u main tuttina lungas, uschia ch'il salamander na po betg chaminar uschè spert. Perquai po el mo tschiffar insects che sa movan plaun e verms da plievgia.

Entant che las piutschas han la pel glischna e glittusa, èn ils salamanders segnads d'ina pel sitga e variclusa. La medema differenza vala er tranter raunas e rustgs. Tuttina datti excepziuns sco per exempel il salamander nair taclà ch'ha la pel glischna ed umida.

Ils ulteriurs amfibis, pia las raunas, ils rustgs e las piutschas, deponan ovs. Ils salamanders percunter na fregan betg, els partureschan pitschens. Il salamander nair taclà fa larvas, il salamander nair fa pitschens gia sviluppads cumpletmain.

Bleras larvas da salamanders èn dependents da lur geniturs. In dals geniturs pertgira savens ils ovs; ubain che la femella po er salvar quels en ses corp. Els ovs e las larvas da salamanders sa sviluppan tuttina sco quels da las piutschas. Il svilup ha dentant lieu u en la pel da l'ov u en il corp da la femella.

Sco gia menziunà sa mova la plipart dals salamanders be plaun. Per chaminar auzan els a medem temp la chomma davant d'ina vart e la chomma davos da l'autra. Tschellas duas chommas restan immoviblas fin al proxim pass. Uschia sa mova il corp vinavant. Cun il proxim pass sa movan a medem temp la chomma davant a dretga e la chomma davos a sanestra. Tschellas duas chommas stattan entant ari e stauschan uschia il corp enavant. Il terz pass cumplettescha ina sequenza: La chomma davant a sanestra e la chomma davos a dretga sa movan a medem temp, entant che tschellas duas chommas stattan ari. Cun quests movi-

ments fa il salamander a medem temp in pass enavant e sa mova vi e nà. Pli spert ch'il salamander chamina e pli spert ch'il corp ballantscha. In salamander che sa mova sumeglia in pop che sa ruschna.

Salamander nair taclà

Cumparsa

Il salamander nair taclà (Salamandra salamandra, per tudestg Feuersalamander) è da color naira, cun excepziun dal dies ch'è cuvert cun in muster da puncts e/u lingias da color melna, magari er oranscha fin cotschna; quest muster sa differenziescha d'individui tar individui. L'animalet è plitost grassottel e cuntanscha ina lunghezza da 15 fin 20 centimeters.

La pel dal salamander è cuvrada cun glondas spessas. Els dus plimatschs da glondas davos ils eglis ves'ins fitg bain. Sch'ins tutga il salamander, secreteschan questas glondas in suc alv. Quel è in tissi che fa ch'il salamander è numangiabel. El n'ha perquai quasi nagins inimis. Il tissi dal salamander po dar inflamaziuns murdentas en las mucosas. Per quest motiv duess ins lavar bain la detta suenter ch'ins ha tutgà in salamander. Il costum nair mellen spaventa ils animals da rapina. Il salamander nair taclà po cuntanscher ina vegliadetgna da bundant 20 onns.

Derasaziun e spazi da viver

Il salamander nair taclà è derasà en vastas parts da l'Europa Centrala ed Europa dal Sid. Igl è quai la spezia cun il pli vast territori da derasaziun en l'Europa.

Il pli derasà è il salamander nair taclà en regiuns collinusas e muntagnardas (fin max. 1000 m s.m.). Decisiv n'è però betg en emprima lingia l'autezza sur mar, mabain la preschientscha da gauds da feglia vegls, relativamain stabils (sco ch'els creschan per ordinari tranter 200 e 600 m s.m.).

Moda da viver

L'animalet viva en gauds umids e sumbrivauns, per il pli sper l'aua. El maina ina vita zuppada en taunas, sut laina morta, craps plats, tranter grips e sut ragischs da plantas.

Durant il di sa zuppa el sut crappa, en plimatschs da mistgel ed en foras en la terra. Ses zups banduna el per regola mo la notg. Mintgant banduna el quels er suenter ina plievgia chauda. Il salamander nair taclà chamina in pau maladester. El fa chatscha sin animals da preda plitost plauns sco verms da plievgia, glimajas, arlogns u tschertas spezias d'insects.

Reproduziun

La madrezza sexuala cuntanscha il salamander nair taclà suenter dus fin quatter onns. Questa spezia na sa copu-

Il salamander nair è surtut derasà en las Alps Centralas.

FOTOS PD

lescha betg en l'aua, mabain sin la terra – quai che la differenziescha da la gronda part dals ulteriurs amfibis ch'èn da chasa en l'Europa Centrala.

La femella dal salamander na metta betg ovs, mabain parturescha 10 fin 50 larvas ch'èn gia sviluppadas cumpletmain. Quellas èn lungas 2,5 fin 3 centimeters. La femella depona quellas directamain en l'aua. Las larvas han brantschas, ina cua per remblar e quatter chommas bain sviluppadas. Auter che las larvas da las piutschas, han las larvas dals salamanders flatgs mellen nua che las chommas creschan vi dal corp. Suenter trais fin tschintg mais d'entant las larvas salamanders giuvens. Quels bandunan l'aua. Cun quatter onns èn els abels da sa reproducir.

Aspects culturals

Pervi da sia coloraziun caracteristica e las glondas che produceschan in secret da protecziun è il salamander nair taclà dà en egl da vegl ennà a l'uman. I na fa perquai betg surstar ch'ins ha attribui a questa spezia forzas magicas u er diabolicas. Anc pli fatala è stada in'otra tradiziun populara: Sco ch'il num tudestg da la spezia tradescha, han ins cret pli baud che quest animalet saja abel da protegger cunter fievu u schizunt da stizzar quel.

Salamander nair

Cumparsa

Il salamander nair (Salamandra atra, per tudestg Alpensalamander) cuntanscha en media ina grondezza da 11–12 cm; ils mastgels èn per ordinari in pau e pli pitschens che las femellas. Els animals èn d'in nair glischant; lur statura para in pau main bratga che quella dal salamander nair taclà. Er tar questa spezia dattan en egl las glondas da l'ureglia, e sco il salamander nair taclà è er il corp dal salamander nair surtratg – per lung da las varts – cun glondas.

Derasaziun e spazi da viver

Tar il salamander nair sa tracti d'ina spezia endemica da l'Europa Centrala; il center da ses territori da derasaziun sa chatta en las Alps Centralas (cun excepziun da las valladas sitgas sco il Vallais u l'Engiadina). La spezia cumpara en la muntogna a partir da 800 fin 1000 meters sur mar ed è derasada fin en in'autezza da radund 2400 meters sur mar.

Sco spazis da viver vegnan en dumonda gauds da feglia e maschadads; quels ston esser umids (p.ex. en chavorgias) u sa chatta en vischinanza da dutgs. Sur il cunfin dal gaud è la spezia da chasa en biotops umids sin pastgiras, pastgiras da chaglias bassas ed en gondas. Per il pli sa trategna il salamander nair sut crappa u tranter laina morta. Las cundiziuns da basa decisivas

per ch'il habitat saja adattà per la spezia furman la temperatura, l'umidità (en il cas ideal sur 85 %) e la struttura dal terren.

Il salamander nair è fidaivel a l'ambient; ses spazi da viver cumpiglia be paucs meters quadrat. Sin midadas andetgas dal habitat reageschan salamanders però sensibel: Damai che las spezias èn en general segnadas d'ina midada da populaziun fitg plauna, pon adattaziuns a midadas da l'ambient pir avair success suenter plirs decennis.

Moda da viver

Il salamander nair è per gronda part activ da notg e sa nutrescha d'animals sco insects, filiens, diversas larvas, arlogns, glimajas e verms da plievgia. Surtut suenter plievias pon ils animals er esser activs da di. Tut tenor l'autezza sur mar scuntran ins ils animals tranter l'avrigl e l'october; ils mais d'enviern passentan els en marvezza d'enviern en zups sutterrans.

Sco inimis vegnan surtut en dumonda giavals e curnagls, per part er la vipra berus (vipra crusçada). Tuttina sco il salamander nair taclà secretescha però er il salamander nair in secret da la pel toxic. Sco gest da smanatscha auzà il salamander nair ultra da quai il chau e volva quel davosgiu.

Reproduziun

Er salamanders nairs sa pareglian ordaifer l'aua. Il svilup da mintgamai ina larva en ils dus uterus da la femella dura radund dus onns (en autezzas pli autas fin trais u schizunt tschintg onns, quai che pudess esser il pli lung temp da purtanza dals vertebrats insumma). Durant quest temp ha lieu ina metamorfosa cumpletta da l'ov fin a l'animalet sviluppà a fin. Durant quest temp sa nutrescha l'animalet dals ulteriurs ovs ch'èn avant maun.

Cuntrari a la gronda part da las autras spezias d'amfibis, che deponan lur ovs en l'aua e che percurran sco larvas in stadi cun respiraziun tras las brantschas, partureschan salamanders nairs animals che respiran tras ils pulmons, ch'èn gia sviluppads a fin e ch'èn immediat abels da viver sin la terra. Sco sulletta spezia da salamander che viva en l'Europa Centrala po il salamander nair viver senza auas da surfatscha, quai che furma in'adattaziun a las cundiziuns da viver en l'auta muntogna ch'èn savens segnadas da mancanza d'aua.

La preschentaziun:
Dossier «Salamanders indigenas».

Dapli infurmaziuns:
chatta.ch/?hiid=1421
www.chatta.ch